

Ю. І. Скрипниченко,
асистент кафедри управління на транспорті,
ДВНЗ "Національний гірничий університет"

СИСТЕМА ЧИННИКІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АПК

У статті виявлені існуючі чинники конкурентоспроможності підприємства. Проаналізовано їх вплив на конкурентоспроможність підприємств агропромислового комплексу.

In the article factors of competitiveness of enterprises are detected. The influence competitive factors of enterprises of agroindustrial complex is analyzed.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, чинник, АПК, система.

ВСТУП

Внаслідок глобалізації світової економіки вітчизняні виробники повинні орієнтуватися не лише на національний, але й на міжнародний ринок. Тому проблема підвищення конкурентоспроможності у всьому різноманітті її аспектів стає все більш актуальною.

Теоретичні основи чинників, що впливають на конкурентоспроможність, були закладені набагато раніше, ніж "конкурентоспроможність" сформувалася як самостійна економічна категорія, такими науковцями як, Д. Дефо, А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. М. Кейнс та інші.

Дослідження чинників, що впливають на конкурентоспроможність підприємства, можна знайти у роботах М. Портера, А. Оллів'є, А. Дайан, Р. Урссе, Р. Олексенко, Ю. Самойлик, Р. Фатхутдинова, О. Селезньової та ін.

Варто зазначити, що конкурентоспроможність підприємства є багатогранним економічним поняттям, яке включає в себе комплекс соціально-економічних характеристик. Як показує практика, процес формування рівня конкурентоспроможності підприємства здійснюється під впливом і позитивних, і негативних чинників.

Аналіз літератури показав, що на сьогоднішній день чіткої класифікації чинників конкурентоспроможності підприємства, як і загальноновизнаного визначення самого поняття "конкурентоспроможність підприємства", немає. Але саме через глибоке вивчення, систематиза-

цію та аналіз впливу чинників можна більш досконало виявити сутність поняття "конкурентоспроможність підприємства".

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є виявлення сукупності чинників, що впливають на конкурентоспроможність підприємств агропромислового комплексу, та визначення характеру впливу кожного з них.

РЕЗУЛЬТАТИ

Агропромисловий комплекс (АПК) — один з найбільш соціально та економічно важливих секторів національної економіки країни. На нього покладено виконання стратегічних функцій: безперервне забезпечення населення продуктами харчування, промисловості — сировиною, збереження продовольчої незалежності країни, що ініціює економічний розвиток країни, підвищення якості життя населення, покращує стан навколишнього середовища і т. д.

На жаль, сьогодні потенціал АПК України використовується не повною мірою. За останні роки спостерігається тенденція наростаючого відставання технічного, технологічного, економічного рівня виробництва вітчизняних підприємств АПК від рівня виробництва конкурентів з розвинутих країн.

Становище, що слалося в галузі, не дозволяє ефективно виконувати покладені на АПК функції.

Так, порівняно з 2009 р. виробництво зерна у 2010 р. зменшилося на 14,8%, що зумовлено як скороченням площ збирання (на 5,8%), так і зменшенням урожайності на 2,9 ц/га (на 9,7%).

Валовий збір цукрових буряків (фабричних) порівняно з 2009 р. збільшився на 36% та становив 13,7 млн т. Це відбулося винятково за рахунок розширення зібраних площ на 53,9%.

Сосянику у вазі після доробки отримано 6,8 млн т (на 6,4% більше, ніж у 2009 р.). Це відбулося за рахунок розширення на 7,9% площ збирання.

Валовий збір ріпаку становив 1,5 млн т і зменшився порівняно з 2009 р. на 21,5% як за рахунок скорочення площ збирання (на 14,9%), так і за рахунок зниження урожайності на 1,5 ц (на 8,1%), яка становила 17 ц/га.

Сої зібрано 1,7 млн т, що на 61% більше попереднього року. Площі збирання розширилися майже в 1,7 рази. З кожного гектара отримано по 16,2 ц, що на 0,6 ц, або на 3,6%, менше.

Картоплі було накопано 18,7 млн т, що майже на 1 млн т, або на 4,9%, менше попереднього року. Це відбулося винятково за рахунок зниження урожайності, яка становила 132,5 ц/проти 139,3 ц/га у 2009 р.

Валовий збір овочів становив 8,1 млн т і зменшився на 2,6% винятково за рахунок зниження урожайності на 9,2 ц/га, або на 5%.

Обсяг виробництва плодоягідної продукції зріс на 7,8% і становив 1,7 млн т. Це відбулося винятково за рахунок росту урожайності (на 7,6 ц, або на 10,7%), яка досягла 78,3 ц/га.

Валовий збір винограду становив 0,4 млн т, що на 13% менше 2009 р. При цьому площі насаджень у плодоносному віці скоротилися на 5,1%, урожайність — на 5,5 ц (на 8,3%) і становила 60,5 ц/га.

Всіма категоріями господарств посіяно під урожай 2011 р. озимих культур на зерно та зелений корм на площі 9,36 млн га, що на 825 тис. га менше від площ під урожай 2010 р.

Озимих на зерно засіяно на площі 8,1 млн га, що на 5,5%, або на 467 тис. га, менше, у тому числі пшениця — на 6,55 млн га (менше на 1,7%, або 115 тис. га), жита — на 288 тис. га (менше на 4,3%, або 12,9 тис. га), ячменю — на 1,25 млн га (менше на 21,5%, або 342 тис. га).

Крім того, на 23,7%, або на 336 тис. га менше посіяно озимого ріпаку (1,1 млн га).

Посівні площі озимих зернових зменшилися проти 2009 р. у 17 регіонах. Найбільше у господарствах Полтавської (на 13,5%), Київської (на 11,6%), Запорізької та Черкаської (відповідно на 10%) областей.

Збільшення обсягів промислового виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у 2010 р. проти 2009 р. становило 2,9%. Об-

сяги виробництва харчових продуктів та напоїв зросли на 4,3% [1].

У цілому, можна констатувати, що питання конкурентоспроможності підприємств АПК виходить за межі галузі. Відповідно, виявлення чинників конкурентоспроможності агропромислових підприємств дозволить підвищити ефективність їх функціонування.

На нашу думку, чинниками конкурентоспроможності підприємства є явища або процеси виробничо-господарської діяльності безпосередньо самого підприємства та соціально-економічного життя суспільства, які призводять до зміни абсолютної та відносної величини витрат на виробництво, а отже, рівня конкурентоспроможності підприємства.

Оскільки підприємство як суб'єкт господарювання є елементом системи економіки країни, то в першу чергу розглянемо зовнішні чинники конкурентоспроможності підприємства.

Для успішного функціонування підприємства в умовах конкуренції є важливим вміння гнучко реагувати на зміни параметрів саме зовнішнього середовища. Це група чинників макрота мезорівня, а отже, їх можна віднести до чинників, якими не можна управляти. До них відносяться наступні:

1. Правове регулювання держави, а саме:

— державна підтримка розвитку підприємств;

— податкова політика;

— регулювання продовольчого ринку;

— фінансово-кредитна політика;

— митне законодавство;

— правила виходу на міжнародний ринок як для імпортерів, так і для експортерів (квоти та ін.);

— система стандартизації та сертифікації.

Саме ця група є основоположною серед всіх чинників. Так, правове регулювання прямо чи опосередковано впливає як на зовнішні, так і на внутрішні чинники конкурентоспроможності підприємства. Давно вже відомо, що від ефективності правового регулювання залежить рівень економічного розвитку суспільства і держави, його соціальна структура та рівень зрілості, стійкості суспільних відносин, політичне становище.

Як показують результати дослідження, сьогодні в Україні уряд робить спроби сприяти розвитку агропромислового комплексу.

Згідно прийнятого Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України" держава обрала наступні методи підтримки: надання державних інтервенцій; закупівля та продаж матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників; надання страхової субсидії; надання бюджетної

позики; надання кредитної субсидії; часткове бюджетне відшкодування вартості насіння або будівництва тваринницьких ферм; звільнення від сплати мита, ввезених на митну територію України техніки та обладнання для сільськогосподарського виробництва та ін. [2].

Згідно із Законом України "Про плату за землю" від земельного податку звільняються: новостворені фермерські господарства протягом трьох років, а в працездатних населених пунктах — п'яти років з часу передачі їм земельної ділянки у власність [3]. Варто зазначити, що у недавно прийнятій Податковий кодекс України були перенесені практично всі існуючі норми стягування плати за землю, що, на жаль, ніяк не сприяє розвитку агропромислового комплексу [4].

Всі перелічені заходи, що пропонуються державою, підлягають саме під групу чинників правового регулювання.

Ознайомившись з наведеними документами, може скластися оптимістичне враження щодо правового регулювання сільського господарства України. Але насправді картина зовсім інша. Досягнення очікуваного ефекту гальмує відсутність системного підходу до реалізації державного проекту, спричиняє обмеженість державних коштів та відсутність обміну об'єктивною інформацією між державними службовцями і підприємствами АПК. Отже необхідно розробити ефективний механізм підтримки агропромислових підприємств з використанням інтегрованого показника, який враховує темпи розвитку виробників та конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції. Тобто держава повинна створити сприятливі організаційно-економічні умови функціонування підприємств АПК.

2. Ринкові чинники.

Ринкові відносини суттєво відрізняються в різних країнах та галузях за ступенем розвитку, особливостями модифікації, рівнем зрілості, історичними, соціальними та іншими ознаками. Група ринкових чинників включає в себе:

— інфраструктуру ринку. Цей чинник передбачає набір наступних характеристик: кількість та поведінка постачальників (транспорт, зв'язок та ін.); кількість та поведінка кредитних та страхових організацій; особливості виробництва послуг торгівлі; забезпечення сировинної бази;

— параметри попиту. Цей чинник розглядається як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Вплив цього показника проявляється через: рівень конкуренції в галузі; місткість ринку; характер попиту на товар; еластичність попиту; частку сільськогосподарських продуктів у структурі споживацьких витрат населення.

Необхідно відмітити, що одним з позитивних ринкових чинників агропромислових підприємств є постійне розширення продовольчого ринку прямо пропорційно росту виробництва і доходів населення. Негативно впливає на конкурентоспроможність вітчизняних агропромислових підприємств відносно нерозвинена ринкова та виробнича інфраструктура.

3. Територіально-географічне розташування країни. Цей чинник включає в себе:

- географічне розташування;
- кліматичні умови;
- родючість ґрунту;
- доступ до природних ресурсів (в першу чергу земля, а потім всі інші ресурси);
- розташування по відношенню до контрагентів;
- кількість природних ресурсів, у т. ч. площа земельних територій.

Сильною стороною чинників цієї групи в Україні є природно-кліматичні умови, наявність великих родючих земельних ділянок. Це дає можливість виробляти екологічно чисту продукцію, на яку у світі великий попит. Інші країни через обмеженість природних ресурсів змушені використовувати інтенсивні методи вирощування сільськогосподарських культур та виведення худоби, застосовувати засоби хімізації, механізації та меліорації на обмежених ділянках. Але ресурсний потенціал України потребує реструктуризації та відновлення. Необхідно знайти ту "золоту середину", за якої підприємства АПК будуть спроможні підвищувати свою продуктивність і збережуть екологічність продукції.

4. Інвестиційний клімат країни та галузі.

До однієї з основних проблем, з якими стикається суб'єкт господарської діяльності агропромислового комплексу, є нестача фінансових ресурсів. Державна підтримка, як вже було зазначено, не вирішує цієї проблеми повністю. Саме залучення як вітчизняних, так і іноземних інвестицій може вирішити її. Інвестиційний клімат є чинником, який, в свою чергу, залежить від політичного, економічного, правового стану країни або галузі. Тобто цей чинник є похідною вищеперелічених чинників.

5. Рівень інноваційного розвитку складається з:

- кількості та матеріального забезпечення науково-дослідницьких організацій;
- кадрової бази;
- наявності державних програм розвитку науково-дослідницької діяльності.

На цей час за рівнем застосування передових технологій вітчизняні агропромислові підприємства набагато відстають від іноземних. Це, в першу чергу, зумовлено відсутністю науково-дослідницької діяльності протягом тривалого

часу. Сьогодні розвиток науково-дослідницької діяльності відроджується, але, на жаль, втрачено багато часу. Більшість нових технологій, що застосовуються вітчизняними виробниками, є іноземними.

6. Соціально-демографічний стан:

- чисельність населення;
- частка працюючих у галузі по відношенню до всіх зайнятих;
- кількість спеціалістів — випускників вищих та середніх навчальних закладах відповідного профілю;
- умови для життя працівників.

Сьогодні гостро стоїть проблема скорочення населення та трудових ресурсів села. Високий рівень урбанізації, відсутність дитячих садків, шкіл, лікарень, умови життя набагато гірші за умови життя в місті, низька заробітна плата стали причиною занепаду села. І цю проблему неможливо вирішити без втручання держави. Зокрема, середня заробітна плата працівників сільського господарства у 2010 р. була нижчою і склала 1540 грн. [5].

7. Інформаційна забезпеченість.

Значення інформаційного забезпечення в умовах високої конкуренції зростає. Саме цей чинник дає змогу підприємствам швидко вирішувати проблеми "вузьких місць" своєї діяльності. На жаль, не всі підприємці, зайняті в агропромисловому секторі, знають свої права та можливості. Це стосується і державної підтримки, й існуючих інноваційних технологій, тощо.

Сукупність перелічених чинників визначає умови, що дозволяють підприємству здійснювати господарську діяльність.

В Україні за 2009 р. кількість приватних селянських господарств зменшилася на 53,9 тис. і станом на 1 січня 2010 р. становила 4612,1 тис. [4]. Наведений факт свідчить про негативний вплив зовнішніх чинників на функціонування підприємств АПК, а отже, і на конкурентоспроможність підприємств.

Але конкурентоспроможність підприємства залежить не тільки від умов функціонування, а й потенціалу самих підприємства та здатності його реалізувати. Внутрішні чинники є факторами мікрорівня. Структура внутрішніх чинників є більш складною:

1. Ресурси підприємства. Ресурси підприємства, як відомо, є базою для здійснення господарської діяльності. Функціонування будь-якого агропромислового підприємства неможливе без:

- природних ресурсів (земля, водні ресурси, кліматичні умови);
- основних фондів;
- оборотного капіталу;
- трудових ресурсів.

Ступінь впливу цих чинників виявляється че-

рез обсяг, структуру, стан, якість перелічених ресурсів. Саме ця група чинників найбільшою мірою впливає на реалізацію ресурсного потенціалу підприємства. Особливо велике значення мають природні ресурси. Так, наприклад, земля є головним засобом виробництва у сільському господарстві. Вода може відігравати і роль предмета праці (створення гідротехнічних споруд), і роль засобу праці (формування обсягів і якості урожаю). Основною проблемою з якою зустрічається сільськогосподарське підприємство, є нестача грошових коштів та трудових ресурсів. Причиною проблеми є, в першу чергу, вплив зовнішніх чинників.

2. Чинники, що впливають на ефективність виробничо-господарської діяльності. Господарська діяльність будь-якого підприємства поділяється на наступні функціональні сфери: постачання, виробництво та збут. Кожному з цих процесів притаманна своя специфіка. При організації діяльності підприємства необхідно ураховувати особливості, притаманні саме цьому підприємству. Для цього, в першу чергу, повинна бути узгодженість між процесами постачання, виробництва та збуту.

Нижче перелічені чинники визначають ефективність функціонування підприємства в усіх функціональних сферах господарської діяльності.

Якість менеджменту. Здатність системи управління забезпечити виживання підприємства є першим критерієм управління. А якість менеджменту проявляється через узгодженість інтересів усіх взаємодіючих учасників і процесів. Від ефективності менеджменту залежить не тільки розвиток підприємства, а й його інвестиційна привабливість.

Логістика. Для досягнення максимального ефекту все частіше використовується системний інструмент управління — логістику. Саме логістика є важливим інструментом скорочення витрат підприємства, підвищення якості роботи підприємств, а отже, ефективним засобом підвищення конкурентоспроможності підприємства на ринку.

Сутність логістики проявляється у виконанні функції менеджменту матеріальних, інформаційних, фінансових та інших потоків від джерела сировини до місць споживання продукції. Логістичний підхід базується на залученні окремих взаємопов'язаних елементів у загальний процес з метою запобігання нераціонального використання ресурсів підприємства.

Логістичні процеси впливають на стійкість функціонування підприємства в ринковому середовищі. На Заході більш інтенсивно ведеться пошук та впроваджуються різні шляхи підвищення рівня ефективності логістичної діяльності. Необхідно відмітити, що впровадження

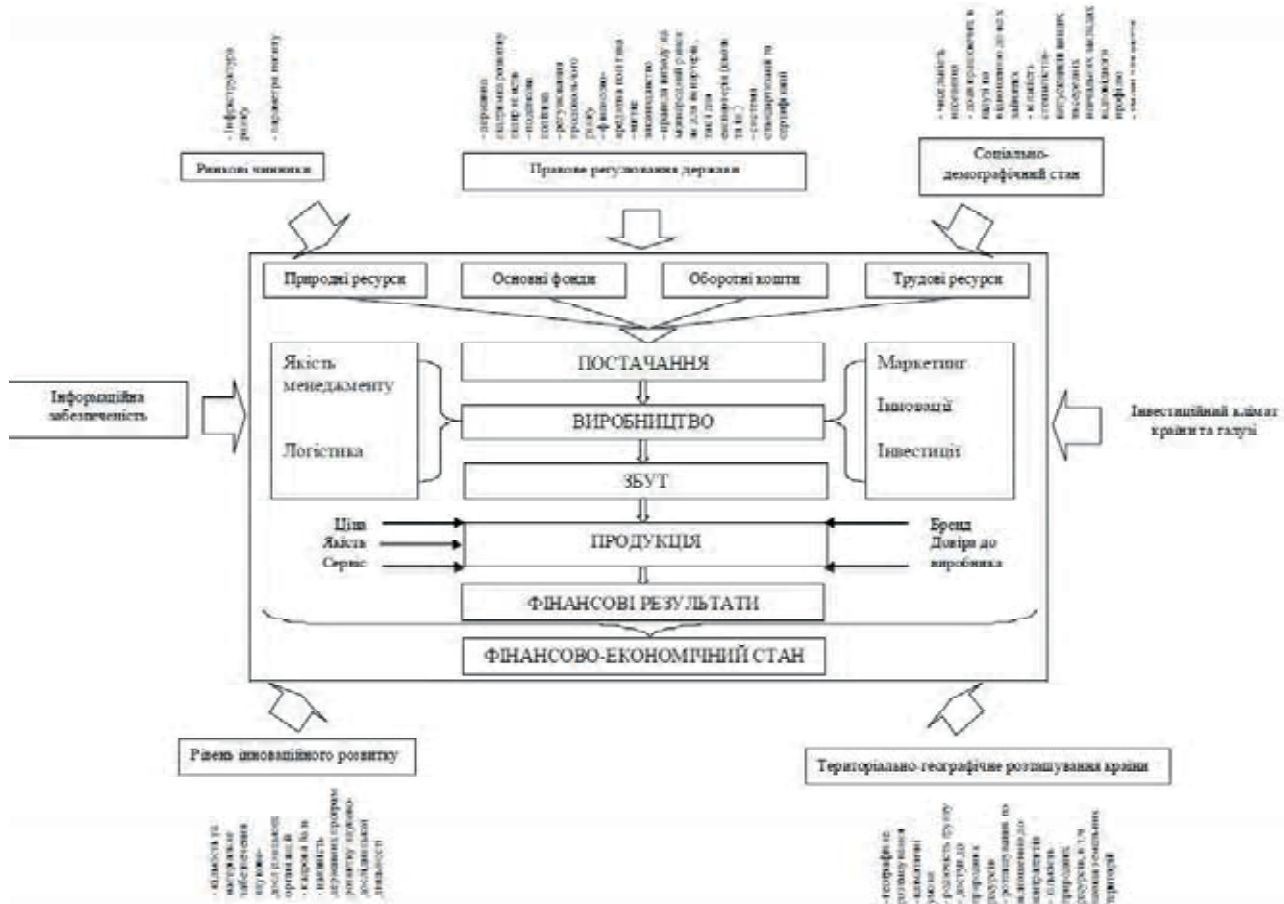

Рис. 1. Система чинників конкурентноспроможності підприємств АПК

логістичних принципів та методів управління на промислових підприємствах вже знайшли своє застосування в Росії. Процес логістизації в Україні відбувається дуже повільно.

Маркетинг. Використання інструментів маркетингу надає великі можливості для розвитку будь-якого підприємства. Ефективний вплив інструментів маркетингового управління створює передумови для формування системи маркетингової взаємодії як основи сучасного управління організацією.

Система маркетингу агропромислового виробництва передбачає ряд основних елементів маркетингової діяльності: виявлення та оцінку існуючого і потенційного попиту покупців на продукцію агропромислового виробництва і послуги шляхом комплексного вивчення стану ринку і перспектив його розвитку, формування попиту і стимулювання збуту продукції, вибір спеціальних методів і засобів реклами; організацію та вдосконалення методів і форм товаропросування продукції, управління товарним асортиментом, координацію і планування виробництва; розробку системи цін, перевірку її ефективності, її вдосконалення, забезпечення контролю та оцінки ефективності маркетингової діяльності.

Інновації. Інноваційний розвиток будь-якого підприємства є одним з чинників його успіху. Більшість підприємств АПК не впроваджують інновації на виробництві. Інноваційні процеси в аграрному секторі мають високий рівень ризиків. Це, в першу чергу, пов'язано з особливостями сільськогосподарського виробництва та існуючими умовами функціонування вітчизняних підприємств.

Основу ресурсного забезпечення інноваційної діяльності складають інвестиції, відсутність яких робить процес створення і впровадження нововведень неможливим.

Інвестиції. Подолання "фундаментальних" проблем бізнесу, а також забезпечення використання тих прихованих можливостей, які робить підприємство неможливе без інвестицій.

Інвестиції сприяють зниженню витратомісткості та підвищенню якості сільськогосподарської продукції, поповненню оборотних коштів та запобігають надмірному моральному і фізичному зносу основних фондів

Визначення обсягів інвестицій повинно ґрунтуватися на розробці цільових проектів сталого розвитку підприємств з урахуванням їх фінансового стану і маркетингових досліджень ринку сільськогосподарської продукції. Рівень припливу інвестицій залишається низьким. Інвестиційний

процес на вітчизняних сільськогосподарських підприємствах характеризується високим рівнем ризикованості.

Чинники, що впливають на ефективність виробничо-господарської діяльності, взаємопов'язані, тому необхідно розглядати їх комплексно, а не відокремлено.

Проблема, яка зустрічається на шляху впровадження цих чинників на вітчизняних підприємствах — це скептичне ставлення керівників до впровадження нових методів управління.

3. Конкурентоспроможність товару. При виборі товару для покупців основними критеріями вибору є наступні.

Якість товару. Поняття конкурентоспроможності товару тісно пов'язано з поняттям "якість". У цьому випадку оцінюється споживацька якість товару, адже саме від поведінки покупця залежить успіх товару. Тому можна сказати, що якість товару є вирішальним чинником конкурентоспроможності продукції підприємств АПК, а отже, і самого підприємства. При формуванні якості продукції необхідно, в першу чергу, приділити увагу тим властивостям товару, що цікавлять покупців.

Ціна. Існує тісний зв'язок між якістю та ціною товару. Кожний товар має обмежену множину споживацьких характеристик. Кожна характеристика впливає певною мірою на формування ціни. Специфіка визначення ціни на підприємствах АПК полягає в тому, що більшість продукції швидко псується. Тому ціна повинна бути такою, щоб вся продукція була реалізована до кінця торговельної сесії. При цьому необхідно виконувати умову максимізації прибутку від реалізації продукції.

Сервіс. Цей чинник визначається, насамперед, зручною упаковкою (фасування, матеріал упаковки та ін.), якістю поставок і т.д. Тобто маються на увазі всі можливі додаткові послуги при придбанні продукції (третій рівень товару — товар з підсиленням).

Бренд. Підприємство повинно вирішити для себе, використовувати бренд чи ні. Від цього вибору залежить маркетингова програма підприємства.

Довіра до виробника. Довіра до виробника споживачем визначається, в першу чергу, через довіру до країни та товару.

Варто зазначити, що група чинників, які визначають конкурентоспроможність товару на пряму залежать від чинників, що впливають на ефективність виробничо-господарської діяльності. Ефективне впровадження на підприємстві інструментів менеджменту, логістики, маркетингу, інновацій та інвестицій визначають конкурентоспроможність товару.

4. Фінансово-економічний стан підприємства. Для ефективного функціонування підприємств

необхідною умовою є забезпечення платоспроможності, ліквідності й кредитоспроможності. Оскільки для збереження стійкості необхідно, щоб рух грошових потоків підприємств давав їм, принаймні, можливість розраховатися з поставальниками, кредиторами і державою, то платоспроможність виступає як ознака і як основа фінансової стійкості кожного підприємства.

Здійснивши аналіз чинників конкурентоспроможності, була розроблена і запропонована система чинників конкурентоспроможності підприємств агропромислового комплексу, яка представлена на рис. 1.

ВИСНОВКИ

Запропонована система чинників конкурентоспроможності підприємств агропромислового комплексу дозволяє виявити найбільш важливі з них, вивчення яких допоможе більш точно оцінити конкурентоспроможність конкретного підприємства. Крім того, аналіз показав, що більшість зовнішніх чинників впливають негативно на конкурентоспроможність підприємств АПК. Для зміни такої ситуації держава повинна зробити розвиток агропромислового комплексу пріоритетним не тільки на паперах, а і в дії. Аналіз внутрішніх чинників показав, що найвагомішими є ступінь та якість використання інструментів менеджменту, логістики, маркетингу, інновацій та інвестицій. До того ж проведені дослідження допомогли виявити сильні та слабкі сторони підприємств АПК України, що допоможе розробити ефективну стратегію підвищення конкурентоспроможності як окремих підприємств, так і галузі в цілому.

Література:

1. Підсумки роботи агропромислового комплексу у січні-грудні 2010 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.min-agro.kiev.ua>.

2. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

3. Про плату за землю: Закон України від 03.07.1992 р. № 2535-XII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

5. Державний Комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2011 р.